

УДК 378.016

СИСТЕМА ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВЧИТЕЛЯ В ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**В.П.Король**

***Анотація.** У статті розглядаються теоретичні основи формування професійної компетентності педагога як важливого компоненту його фахової підготовки у вищому навчальному закладі. Здійснено огляд підходів, які використовуються для визначення сутності цього педагогічного явища. Розглянуто підходи до визначення цілей, відбору змісту, організації навчального процесу, відбору освітніх технологій, оцінки результатів підготовки компетентного фахівця в практиці професійної педагогічної освіти.*

***Ключові слова:** професійна компетентність, кваліфікація, професіоналізм, підхід.*

***Аннотация.** В статье рассматриваются теоретические основы формирования профессиональной компетентности педагога как важного компонента его специальной подготовки в высшем учебном заведении. Осуществлен обзор подходов, которые используются для определения сущности этого педагогического явления. Указаны подходы к определению целей, отбора содержания, организации учебного процесса, отбора образовательных технологий, оценке результатов подготовки компетентного специалиста в практике профессионального педагогического образования.*

***Ключевые слова:** профессиональная компетентность, квалификация, профессионализм, подход.*

***Summary.** The article is devoted to the theoretical foundations of the formation of professional competence of the pedagogue as an important component of his professional training in the high educational establishment. The review of approaches is set out, which are used for defining the essence of this pedagogic phenomenon. The approaches to goals setting, content selection, the organization of teaching process, education technologies selection, approaches to result evaluation of the training of a competent specialist in the training of professional pedagogical education.*

***Key words:** professional competence, qualification, professionalism, approach.*

Постановка проблеми. Формування компетентного фахівця належить до «вічних» проблем педагогіки, остаточне розв'язання яких майже неможливе через безперервний розвиток суспільства, його постійну технологізацію та інформатизацію, зміни соціальних ситуацій і парадигм мислення.

У педагогіку поняття «компетентність» увійшло у зв'язку з появою стратегії і концепції модернізації освіти. Принципові зміни ролі та професійних функцій педагога почали відбуватися наприкінці 80-х років ХХ століття. Таке запізнене звернення до названого поняття пов'язано з тим, що вчитель до цього часу не розглядався як дійсний суб'єкт педагогічної діяльності. Як правило, предметом вивчення були його окремі професійні знання, уміння, навички, якості особистості як умови

і засіб здійснення тих чи інших професійних функцій. З кінця 80-х р. поняття «професійна компетентність» активно входить до наукового обігу.

Професійна компетентність є стрижневим показником діяльності сучасного вчителя. Але зміст компетентності не є для педагогіки чимось принципово новим. У його склад входять знання, уміння, навички, досвід діяльності та емоційно ціннісні відносини. Стратегічна мета професійної педагогічної освіти полягає у досягненні високого рівня професійної компетентності.

Аналіз попередніх досліджень. Модернізація освіти на компетентнісній основі досліджена в роботах В.Байденка, В.Болотова, С.Демченко, Е.Зеєра, І.Зимньої, М.Кадемії, А.Коломієць, В.Красєвського, Н.Кузьміної, А.Маркової, О.Овчарука, О.Пометун, В.Серікова, Г.Тарасенко, А.Хуторського, В.Шахова та ін.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з проблеми компетентнісного підходу дозволяє зробити висновок, що нині поняття «компетентність», «професійна компетентність», «компетенція» виникають і розглядаються в різних контекстах, тому дослідники їх розуміють по-різному.

Проте аналіз різних точок зору виявив, що в педагогіці компетентність розглядається як системне поняття, а компетенція як її складова. Поняття «компетенція» традиційно вживається у значенні «коло повноважень», «компетентність» пов'язують із обізнаністю, авторитетністю, кваліфікованістю. Тому в педагогічному сенсі доцільно вживати термін «компетентність» [11].

Метою даної статті є аналіз основних підходів до визначення феномену професійної компетентності вчителя як важливого компоненту його фахової підготовки у педагогічному вищому навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу. Проблема формування професійної компетентності вчителя вирішується дослідниками з позиції різних підходів: системного, аксіологічного, технологічного, діяльнісного, професійно-особистісного, компетентнісного, контекстного та ін. Кожен з підходів як тип наукового пізнання відображає різні сторони об'єкта дослідження і тому найбільшій ефективності набуває у взаємозв'язку з іншими підходами. Процес формування професійної компетентності вчителя є складним багатостороннім механізмом, тому застосування комплексу підходів до вивчення системи формування професійної компетентності вчителя в процесі педагогічної діяльності буде найбільш ефективним.

Системний підхід є основоположним, загальнонауковим методом аналізу будь-якого досліджуваного педагогічного явища. Науковці І.Блауберг, Є.Юдін відзначають, що системний підхід становить загальнонауковий методологічний напрям, завдання якого полягає в розробці принципів, методів і засобів вивчення об'єктів, що представляють собою систему [4]. Дослідник В.Афанасьєв трактує систему як «...сукупність компонентів, взаємодія яких породжує (інтегративні, системні) якості, не притаманні її утворюючим» [1; 2]. Елемент – це мінімальна структуроутворююча одиниця системи, що відрізняється структурною специфічністю. Кожна система має дві складові: елементний склад і структуру як систему зв'язків між елементами. Високий ступінь взаємозв'язку всіх компонентів структури забезпечує її цілісність. Структура і характер складових зв'язків визначаються природою елементів, що утворюють ціле, їх якісними та кількісними характеристиками. Під впливом системоутворюючих зв'язків система функціонує і розвивається. Усі системоутворюючі цільові зв'язки підпорядковують собі функціонування всіх частин системи, а також усі зв'язки управління: субординаційні (по вертикалі), координаційні (по горизонталі). Рівень цілісності системи залежить від її цілеспрямованості, повноти набору компонентів, якості кожного компонента і щільності взаємозв'язків, як між компонентами, так і між кожним із них і цілим. Важливою ознакою системи є її інтегративний характер [2; 4; 9; 10].

Таким чином, системний підхід дає можливість розглянути формування професійної компетентності вчителя і визначити її структуру, взаємозв'язки між елементами всередині системи та із зовнішнім середовищем; вивчити принципи функціонування системи формування даної якості в педагогічній діяльності, а також процес управління даною системою.

Застосування системного підходу в педагогічній діяльності дозволяє побудувати узагальнену модель системи за допомогою методів системного аналізу та моделювання. Найбільш значущі досягнення системного підходу покладені в основу будь-якої педагогічної технології. Концептуальні основи технологічного підходу висвітлені в роботах В.Безпалька, Ю.Бабанського, Н.Кузьміної, Г.Селевка, Н.Тализіної та ін.

Г.Селевко визначає термін «педагогічна технологія» як змістовне узагальнення, що поєднує в собі визначення різних авторів і презентує у трьох аспектах:

- науковому: педагогічні технології – частина педагогічної науки, що вивчає і розробляє цілі, зміст і методи навчання та проектує педагогічні процеси;

- процесуально-описовому: опис (алгоритм) процесу, сукупність цілей, змісту, методів і засобів для досягнення запланованих результатів навчання;

- процесуально-дієвому: здійснення технологічного (педагогічного) процесу, функціонування всіх особистісних, інструментальних і методологічних педагогічних засобів [8].

У зв'язку з цим, педагогічна технологія містить наступні елементи:

- концептуальна основа;

- змістовна частина: загальні цілі навчання і цілі вивчення конкретних предметів, зміст навчального матеріалу;

- процесуальна частина: організація навчально-виховного процесу, методи і форми роботи викладача, діяльність викладача з управління процесом формування професійно важливих якостей;

- оціночна частина: оперативний зворотний зв'язок і здійснення відповідної корекції навчального процесу [3; 7; 8].

Отже, технологічний підхід дає можливість для цілісного проектування процесу, його послідовної та планомірної реалізації на практиці, з відстеженням одержуваних результатів, а також його відтворюваності.

Ураховуючи той факт, що технологічний підхід не приділяє належної уваги творчому розвитку особистості, під час побудови системи формування професійної компетентності вчителя в процесі педагогічної діяльності необхідно враховувати психологічні особливості процесу формування професійно важливих якостей.

Згідно з методологічним принципом С.Рубінштейна, особистість проявляється і розвивається в діяльності. Навчально-пізнавальна діяльність учителя є тією діяльністю, у результаті якої формуються його професійні якості, а отже й розвивається його особистість. Ця діяльність визначає область потенційного розвитку особистості, що пов'язано з об'єктивними вимогами до педагога.

Численні дослідження з проблем вищої школи довели, що оволодіти майстерністю можна лише на індивідуально-творчому рівні й особистість засвоює професійні знання, уміння і навички в особистому контексті. Іншими словами, кожен учитель має тільки йому властивий «педагогічний вхід» у професію. Індивідуально-творчий підхід до формування професійної компетентності вчителя в процесі педагогічної діяльності передбачає:

- особистісний підхід до розвитку професійної компетентності;

- виявлення і розвиток професійних поглядів;

- неповторну «технологію» діяльності.

Для досягнення цілей формування особистості вчителя необхідно організувати таке навчання, яке забезпечуватиме перехід, трансформацію одного типу діяльності (пізнавальної) в інший (професійний) з відповідною зміною потреб і мотивів, цілей, дій (учинків), засобів, предметів і результатів.

Під час формування системи професійної компетентності вчителя в процесі педагогічної діяльності одним із завдань є активізація пізнавальної діяльності вчителя, яка передбачає перенесення центру ваги з передачі готових знань на розвиток творчих. Розв'язанню цієї проблеми сприяє побудова освітнього процесу на основі компетентнісно орієнтованого підходу.

Ідея компетентнісно орієнтованої освіти – одна з відповідей на питання про напрями модернізації освіти. Формування компетентності вчителя, тобто здатності застосовувати знання в процесі педагогічної діяльності, є однією з найбільш актуальних проблем сучасної освіти. Результат навчання не може обмежуватися набором фактів або сумою прийомів вирішення стандартних завдань, проте в реальності найчастіше відбувається саме так.

Закономірність переходу до компетентнісної моделі освіти, як вважають В.Болотов і В.Серіков, визначається тим, що традиційна модель за своєю суттю дисгармонійна, оскільки «...замість цілісного соціокультурного досвіду учні фактично засвоюють лише його частину, в першу чергу знанневий компонент» [5].

Введення компетентнісного підходу до вищих навчальних закладів нашої країни виступає також найважливішим завданням інтеграції України в європейський освітній простір відповідно до Болонської угоди.

Придбання компетенцій базується на досвіді діяльності учня. Цю точку зору, засновану на досягненнях теорії навчання (Ж.Піаже, Л.Виготський, П.Гальперін, Н.Талізін та ін.), поділяє значна кількість європейських і українських експертів. Щоб навчитися спілкуватися, потрібно спілкуватися. Не можна навчитися користуватися комп'ютером, не вдаючись до практики. Придбання компетенції залежить від активності учнів.

Згідно з цим положенням, один із найважливіших шляхів вирішення завдання впровадження компетентнісного підходу вбачається в пошуку і побудові навчального процесу на основі методів

активного навчання. Під активними методами навчання ми розуміємо такі способи організації навчального процесу, які забезпечують включення учнів у активну взаємодію та спілкування в процесі їхньої пізнавальної діяльності.

Практика української та зарубіжної педагогіки пропонує широкий спектр методів навчання, що забезпечує інтерактивний режим особистісної взаємодії учнів, особливо ефективні, на нашу думку, технологія «портфоліо», метод проєктів, ігрові технології, технологія малих груп, модульно-компетентнісна технологія. Однією з найважливіших умов, без яких реалізація вищезазначених технологій неможлива, є принципова заміна рольового репертуару вчителя: від переважно «транслятора знань» до переваги узагальненої позиції «організатора освітніх ресурсів». При цьому очевидно, що істотно зростає обсяг попередньої підготовки педагога, що передбачає проєктування варіативних сценаріїв занять, розробку (підбір) відповідного навчально-методичного забезпечення самостійної роботи учнів і на заняттях, і вдома.

До системи формування професійної компетентності вчителя в процесі педагогічної діяльності найбільше підходить модульно-компетентнісна технологія. Вона полягає у швидкозмінних умовах зайнятості, змінах у економіці, потребі в нових професіях. Зростаючий обсяг перепідготовки кадрів зумовив необхідність застосування таких систем професійної підготовки, які могли б швидко і гнучко реагувати на попит фахівців відповідної професії та кваліфікації.

Модульна система навчання є найбільш гнучкою системою. Її можна пристосувати до будь-якої з існуючих програм професійної підготовки [6].

Модульне навчання найбільш економічне, оскільки з програми навчання виключаються матеріали, що не мають відношення до виконуваної роботи:

- враховуються сформовані знання та уміння учнів, що дозволяє скорочувати час навчання;
- враховуються індивідуальні особливості учнів (темп засвоєння, практичні навички і т.д.), що також дає можливість варіювати час навчання.

Головні відмінності модульної технології полягають у наступному:

структура модульної програми співвідноситься зі структурою діяльності вчителя і складається з окремих елементів, що називаються модулями, які становлять закінчену частину роботи з чітко визначеним початком і кінцем. Водночас кожен модуль є структурним елементом модульної програми навчання;

для вивчення кожного модуля програми навчання (фрагмента діяльності вчителя) розробляються спеціальні методичні посібники, в яких містяться необхідна інформація для формування певних знань і навичок, контролюючі завдання або тести;

для кожного учня можна скласти індивідуальну програму навчання на основі базової модульної програми з урахуванням замовлення на освіту.

Таким чином, модульне навчання припускає відносно самостійну роботу учнів із освоєння індивідуальної модульної програми, складеної з окремих модулів. Професійна діяльність освоюється на рівні необхідних виробничих стандартів. За рахунок послідовної орієнтації на чітко визначені цілі, негайної оцінки ступеня їхнього досягнення, забезпечується гарантованість, стабільність результатів педагогічної діяльності.

Висновки. Проаналізувавши підходи до системи формування професійної компетентності вчителя в процесі педагогічної діяльності, можна зробити наступні висновки:

1. Проблема формування професійної компетентності вчителя вирішується з позиції різних підходів: системного, технологічного, професійно-особистісного, компетентнісного та ін.
2. Кожен із підходів як тип наукового пізнання найбільшої ефективності набуває у взаємозв'язку з іншими підходами.
3. Найбільш значущими є системний і компетентнісний підходи, на основі яких будується система формування професійної компетентності вчителя в процесі педагогічної діяльності.

Література

1. Артемьева Т. И. Взаимосвязь потенциального и актуального развития личности / Т. И. Артемьева // Психология формирования и развития личности ; под ред. Л. И. Анцыферовой. – М., 1981. – С. 67-87.
2. Афанасьев В. Г. Научное управление обществом (опыт системного исследования) / В. Г. Афанасьев. – М. : Политиздат, 1968. – 384 с.
3. Беспалько В. П. Слагаемые педагогических технологий / В. П. Беспалько. – М. : Педагогика, 1989. – 189 с.
4. Блауберг И. В. Системный подход в социальном познании / И. В. Блауберг // Исторический материализм как теория социального познания и деятельности. – М., 1972. – С.157-190.
5. Болотов В. А. Компетентностная модель : от идеи к образовательной программе / В. А. Болотов // Педагогика. –

2003. – № 10. – С. 8-14.

6. Кроше Э. Руководство по модульной системе профессионально-технического обучения / Э. Кроше // Международная организация труда. – Женева, 1996. – 86 с.
7. Кульневич С. В. Педагогика личности от концепций до технологий : [учебное пособие] / С. В. Кульневич. – Ростов-на-Дону : Учитель, 2001. – 160 с.
8. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии : [учебное пособие] / Г. К. Селевко. – М. : Народное образование, 1998. – 256 с.
9. Сериков Г. Н. Образование : аспекты системного отражения / Г. Н. Сериков. – Курган : Зауралье, 1997. – 464 с.
10. Сериков Г. Н. Элементы теории системного управления образованием / Г. Н. Сериков. – Челябинск : ЧГТУ, 1994. – 168 с.
11. Ситник О. П. Професійна компетентність вчителя / О. П. Ситник // Управління школою.– 2006.– № 14.– С. 2-9.